КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КОРНІЛОВА ІРИНА МИКОЛАЇВНА

СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Спеціальність 08.01.01 - політична економія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

КИЇВ - 1996

Дисертацією є рукопис.

Дисертаційна робота виконана на кафедрі економічної теорії та господарської практики Київського університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник - кандидат економічних наук,доцент
СИЗОНЕНКО В.А.

Офіційні опоненти: - доктор економічних наук
БАЖАЛ Ю.М.

- кандидат економічних наук,
доцент ШЕВЧЕНКО В.Ю.

Провідна організація - Державна академія легкої промисловості України, кафедра економічної теорії.

Захист відбудеться "___" _____ 1996 року о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.18 у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252033, м.Київ, вул. Володимирська, 60, аудиторія 324.

Автореферат розісланий "____"_____ 1996 року.

Вчений секретар спеціалізованої ради
кандидат економічних наук, доцент

ЛЕОНЕНКО П.М.

І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми.

Становлення ринку науково-технічної продукції необхідно розглядати як об'єктивну умову формування і реалізації ієрархії цілей прогресивної ринкової трансформації національної економіки. У довгостроковій перспективі створення конкурентноспроможної економіки передбачає орієнтацію на світові тенденції еволюції постіндустріальних економік, на перетворення іновацій у вирішальний фактор економічного розвитку. Так, вже сьогодні в розвинутих країнах не менше як 3/4 приросту ВНП забезпечується завдяки новітнім технологіям. Близько 60% зростання загальної ефективності американської та японської промисловості є результатом змін в технологіях. Забезпечене нововведеннями зняття колишньої доступної міри технологічних можливостей виробництва забезпечується завдяки якісній переорієнтації механізму господарювання на інтенсифікацію іноваційного процесу.

Відмова від принципів, форм і методів господарювання адміністративно-розподільчої системи на фоні стихійного народження первинних, нецивілізованих форм ринкових відносин загрожує незворотними процесами руйнування накопиченого потенціалу майбутньої конкурентоспроможності національної економіки. Це передбачає необхідність пошуку ефективних механізмів,здатних забезпечити вихід з соціально-економічної кризи, подолати внутрішні деформації системи, закласти основи для успішного стратегічного розвитку.

Сприйняття економікою іновацій, можливість стимулювання науково-технічного прогресу залежить від стану ринку науково-технічної продукції. Приймаючи участь у формуванні обсягу, якісної структури нововведень, масштабів та темпів їх дифузії,ринок науково-технічної продукції здійснює вплив на характер та ступінь трансформації техніко-технологічної структури економіки, на пропорції ВНП, характер і тип відтворювального процесу, місце країни у світовому економічному просторі. Це викликає необхідність постановки проблематики ринку науково-технічної продукції в ранг важливіших теоретичних досліджень, практичним результатом яких має стати розробка вихідної методології його становлення, забезпечення оптимальних умов для ефективної реалізації іновацій.

Стан розробки проблеми.

Аналіз ринку науково-технічної продукції здійснювався на основі вивчення трьох блоків:

- питань становлення ринкової системи господарства в трансформаційний період національної економіки.Значний внесок у

їх розгляд був зроблений у працях Єщенка П., Кваснюка Б., Ковальчука А., Лукінова І., Нестеренка Л., Палкіна Ю., Пахомова Ю., Покритана А., Соболя О., Соловйова Р., Черняка В., Чухно А. та ін;

- питань дослідження основних тенденцій і закономірностей розвитку світового ринку знань, розглянутих у роботах Ансоффа І., Друкера П., Кондратьєва М., Котлера Ф., Нельсона Р., Портера М., Брайана Т., Туган-Барановського М., Шумпетера Й., Шеффле;

- власне проблем здійснення іноваційної діяльності в економіці перехідного періоду. Серед російських економістів їх розглядають Анчишкін А., Глаз'єв С., Грошев В., Іванченко В., Кулагін В.,Пригожин А., Салтиков Б., Яковець Ю. Серед українських авторів виділимо праці Бажала Ю., Бесчастного Л., Гінзбурга Б., Задорожнього Е., Карпинського Б., Саліна В., Решетової Т., Черваньова Д., Шкворця Ю.

Вивчення літератури показало поліаспектний характер розгляду проблем становлення ринку науково-технічної продукції в рамках теорії іновацій, ринку, економічного зростання, підприємництва, маркетингу, концепції державного регулювання та ін, але не всі питання знайшли своє концептуальне цілісне відображення. Зокрема потребують свого уточнення питання товарної форми науково-технічної продукції, особливостей його властивостей. В літературі недостатньо розглядається проблема економіко-теоретична суті інтелектуальної власності, форм її реалізації; суті, структури, функціонального призначення, механізму формування ринку науково-технічної продукції. Поглиблення теоретичного дослідження потребують питання сприйняття національної економікою іновацій, визначення їх місця і ролі в економічному розвитку. До числа дискусійних відносяться проблеми вибору шляхів роздержавлення, виділення первинних власників нематеріальних активів, наявності вартості науково-технічного продукту та її визначення.

Предмет дисертаційного дослідження:

Загальні закономірності формування та розвитку ринкової системи господарювання, економічних відносин, які виникають в процесі іноваційної діяльності.

Основними методами дослідження в роботі є: метод системно-структурного аналізу, структурно-графічний, статистичний, порівняльний.

Об'єкт дослідження:

Ринок науково-технічної продукції, умови його формування та особливості регулювання в трансформаційний період.

Мета дисертаційного дослідження:

Системний аналіз економічної суті та ролі ринку науково-технічної продукції, виявлення економічних умов та особливостей його формування, з'ясування принципів та напрямів державного втручання в інноваційний процес. У відповідності з поставленою метою визначені такі завдання дослідження:

- обгрунтування об'єктивної необхідності становлення ринку науково-технічної продукції в Україні в перехідний період, виходячи з функціонального призначення інновацій та їх реального внеску в реформування економіки;
- здійснення дослідження ринку науково-технічної продукції в статиці та динаміці з урахуванням світового досвіду та національних реалій на основі з'ясування специфіки товарної форми науково-технічного продукту;
- визначення вихідних умов формування ефективного ринкового механізму інноваційної діяльності;
- розробка методологічних підходів реформування власності і форм господарювання в інноваційній сфері;
- вивчення можливостей використання в національній практиці сучасного зарубіжного досвіду управління інноваційною діяльністю, розгляд проблем забезпечення конкурентоспроможності продукції фірми;
- виявлення місця та ролі держави в регулюванні інноваційного процесу, проведення системного аналізу форм, методів, напрямів державної інноваційної політики.

Наукова новизна та особистий внесок дисертанта:

- досліджено становлення ринку науково-технічної продукції як форми існування і розширеного відтворення інноваційної системи, що забезпечує приведення в дію організаційно-економічних і управлінських факторів ефективного освоєння виробництвом науково-технічних розробок. Здійснений аналіз функцій ринку науково-технічної продукції, його особливостей, структури за різними критеріями;
- розглянута товарна форма науково-технічної продукції, її специфіка та властивості, окреслені межі товарності. Доведено, що товарну форму набуває лише той науково-технічний продукт, для якого з високим рівнем ймовірності визначений потенціальний ефект для споживача у взаємодії з інтересами виробника;
- визначена економічна сутність інтелектуальної власності як необхідної умови зняття невизначеності розподілу прав власності на нематеріальні активи, зокрема в практиці роздержавлення. Доведено, що реалізація прав інтелектуальної власності (отримання корисного ефекту від інновації) забезпечується через комерційне запозичення покупцю окремих прав власності;

- обгрунтовані головні умови формування економічного іноваційного механізму, поєднання його ринкової і державної складових. Виявлена залежність міри іноваційного сприйняття економіки від рівня розвитку ринкового середовища, яке зумовлює характер, масштаби, структуру та тенденції комерціалізації іноваційної системи. Виділена система факторів, що визначають реальну мотивацію учасників іноваційного процесу. Встановлено, що ступінь і масштаби комерціалізації діючих іноваційних організацій визначають можливості, міру їх входження в ринкові відносини, стартові позиції для формування ринку науково-технічної продукції. Визначені первинні фактори міри та головні функції державного втручання в іноваційний процес: по секторах, рівнях, сферах. З'ясована природа вітчизняного монополізму, виділені причини низької ефективності існуючої національної антимонопольної політики та обгрунтовані методологічні основи здійснення її позитивної зміни.

Практичне значення роботи.

Теоретико-економічний аналіз проблем становлення ринку науково-технічної продукції дозволив розробити конкретні практичні рекомендації та пропозиції щодо удосконалення механізму здійснення іноваційної діяльності. Деякі з них використовуються в суспільному англо-українському підприємстві "Текнор" при формуванні іноваційної політики фірми, у безпосередній роботі відділу досліджень і розробок (довідка N23 від 17.06.1996 р.), на Болградській швейній фабриці при розробці конкурентної стратегії, концепції нових товарів підприємства (довідка N138 від 30.05.1996 р.)

Теоретичні висновки і узагальнення мають методологічне значення для подальшої розробки проблем забезпечення ефективної іноваційної діяльності, становлення ринкових відносин в іноваційній сфері, зокрема при створенні маркетингової програми. Окремі теоретичні підходи можна використати при розробці державної іноваційної політики, наприклад, при формуванні національної конкурентної, антимонопольної політики; напрямів, форм роздержавлення і приватизації.

Дані дослідження були використані при викладанні вузівського курсу з іноваційного менеджменту (довідка N18 від 30.06.96р. з Київського економічного інституту менеджменту "Екомен").

Основні висновки та положення дисертаційної роботи доповідались на вузівській конференції " Деякі проблеми ринкових перетворень в економіці України" (м.Київ, квітень, 1996 р.). Робота обговорювалась на кафедрі економічної теорії та господарської практики Київського університету імені Тараса Шевченка (березень, квітень, 1996 р.).

За підсумками виконаних досліджень опубліковано 4 наукових роботи загальним обсягом 1,2 друкованих аркушів.

Структура роботи.

Мета та завдання дослідження визначили структуру дисертації.

Вступ.

Розділ 1. Економічні основи та умови формування ринку науково-технічної продукції.

1.1. Суть науково-технічної продукції та особливості її товарної форми.

1.2. Сприйняття науково-технічних нововведень в перехідній та ринковій економіці.

1.3. Місце інтелектуальної власності в іноваційній системі.

Розділ 2. Удосконалення організаційно-економічних форм іноваційної діяльності.

2.1. Реформування власності і форм господарювання в іноваційній сфері.

2.2. Основні напрями забезпечення конкурентоспро-можності науково-технічної продукції.

2.3. Роль державного регулювання іноваційних процесів.

Висновки.

Список використаної літератури.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

Дослідження ринку науково-технічної продукції показало, що це багатоаспектна і складна проблема. Інтенсифікація іноваційного процесу неможлива без органічного поєднання ринкової економіки і науково-технічного прогресу, без ринку науково-технічної продукції, економічного механізму, що забезпечує ефективне використання науково-технічних розробок.

Як форма реалізації іноваційної системи в умовах ринкової системи господарювання, ринок науково-технічної продукції пронизує весь іноваційний цикл, визначає його особливості та кінцеві цілі, форми існування і розширеного відтворення іноваційної системи. Він поєднує в собі притаманні ринковій системі закони і характеристики та особливості, зумовлені специфікою іноваційного процесу. На первинному рівні ця діалектика загальноекономічного і специфічного ринку науково

технічної продукції відображається у науково-технічній продукції, яка стає об'єктом купівлі-продажу.

Іновація характеризує перетворення винаходів у комерційну реальність, виведення продукту, технології чи послуг на ринок, надання ресурсам нових можливостей використання. Проведення систематизації характеристик нововведень дозволяє порівняти запропоновані ними можливості і обмежуючі фактори, з'ясувати реальну ринкову корисність науково-технічної продукції, визначити її вартість і ціну. Можливими критеріями типології нововведень можуть бути: тип нововведень, стадія їх створення, суб'єкт споживання, цілі використання, функції, іноваційний потенціал, сфера виникнення і використання, обсяг змін, місце в технології, масштаби і види дифузії тощо.

Абстрактно, за межами конкретної системи соціально-економічних відносин, знання загальнодоступно. Кордони цієї доступності на економічно обгрунтований період ставить товарна форма, що визначає значно менший обсяг науково-технічної продукції, яка виноситься на ринок, у порівнянні з створеною на різних етапах іноваційного циклу. Менш ніж 2/3 всіх первинно запланованих нововведень минають стадію досліджень та розробок, 50 % з тих, що пройшли цей етап, доходять до стадії ринкового збуту і лише 0,5-3,5 % ідей здатні себе окупити. На думку автора, наявність кордонів товарності науково-технічного продукту зумовлена рівнем невизначеності в оцінці його майбутніх якостей та ступенем сприйняття економікою іновацій, масштабами його дифузії.

Об'єктом купівлі-продажу є економічний ефект, отриманий в результаті використання іновацій. Необхідна умова позитивного рішення про покупку товару - це інформованість про споживацькі та витратні характеристики науково-технічного продукту. Комерційна невизначеність науково-технічного продукту пов'язана з невизначеністю результатів науково-технічної діяльності. Вона характеризується наявністю ризику, лише вірогідністю ринкового успіху науково-технічного продукту. Рівень вірогідності залежить від науково-технічних і ринкових факторів, діючих на різних стадіях іноваційного циклу. По мірі просування стадіями іноваційного циклу поступово знімаються окремі фактори, що підвищує рівень ймовірності комерційного успіху нового товару. Зростаюча визначеність інформації про потенційний ефект науково-технічної продукції знижує кордони між її товарністю і нетоварністю. Товарну форму набуває лише той науково-технічний продукт, для якого з високим рівнем вірогідності визначений потенційний ефект для споживача у взаємодії з інтересами виробника.

Товаром можуть виступати закінчені науково-дослідні,

проектні, конструкторські, технологічні роботи, виготовлені дослідні зразки, установчі партії виробів, різні види науково-технічних послуг.

Дослідження властивостей товарної форми науково-технічної продукції свідчить, що в основі ринкових переваг споживачів знаходиться їх бачення корисності товарів, яка представляє собою інтегральну якість-сукупність окремих властивостей. Внутрішньою ознакою корисності науково-технічного продукту є його новизна. Вона визначається як міра відзнаки науково-технічної продукції за рівнем задовільнення потреб споживачів (створення нових потреб) від вже існуючих видів техніки, технології, продуктів, методів управління. Ринкова новизна, опираючись на науково-технічну, значною мірою зумовлює структуру науково-технічної продукції з точки зору її конкурентоспроможності. Наприклад, про рівень сучасної і майбутньої конкурентоспроможності вітчизнаної науково-технічної продукції свідчить те, що з 1985 р. по 1994 р. частка створених зразків, технічний рівень яких вище кращих вітчизняних та зарубіжних аналогів, зменьшилась до 1,3%, тобто у 11 разів. Водночас зростає питома вага зразків, що вичерпали можливості свого технічного потенціалу численими модернізаціями. Вона складає 85 % від загальної кількості зразків. Ідентифікація рівня ринкової новизни науково-технічного продукту забезпечується на основі систематизації її класифікацій за різними критеріями, зокрема,за потенціалом економічної ефективності для споживача і виробника, за рівнем адаптивності тощо.

Оптимальне рішення про покупку товару залежить від поєднання споживацьких та вартісних параметрів науково-технічної продукції. Це зумовлює необхідність інтеграції корисності з боку споживача і виробника: моделі "інтеграційної якості" і системи показників комерційного успіху товару, які закладені в ієрархії цілей виробника. Синтез двох підходів у розумінні корисності має методологічне значення при розробці концепції нового товару, його матриці, яка дозволяє оцінити новий товар, перспективи його ринкового руху по системі показників.

Визнання абстрактного, виробничого характеру наукової праці не означає наявність суспільно-необхідних витрат праці при визначенні вартості науково-технічної продукції. Вартість відображає відношення, в якому науково-технічна продукція обмінюється на інші товари, коли вона поступає на ринок, визначається шляхом порівняння витрат на її створення з корисним ефектом, що отримує споживач при використанні продукції. Вартість, як і споживна вартість,залежить від корисності об'єкту, його ринкової новизни. У вартість науково-технічної продукції правомірно включати витрати всіх складових етапів формування вартості до тієї стадії життєвого циклу, на якій вона знаходиться, з

урахуванням кумулятивних витрат і оцінки ринкового і науково-технічного потенціалу ефективності.

Доки товар залишається поза його відношенням до іншого товару, того вартість не визначена. Ця теза вірна для науково-технічної продукції, яка призначена, щоб задовільнити існуючі потреби при наявності ринкових аналогів. Визначення ціни в цьому випадку здійснюється на основі порівняння конкурентних споживацьких якостей і вартості з потребами споживача, з його очікуваннями від придбання науково-технічної продукції. Найбільш прийнятним методом ціноутворення з числа відомих є ціноутворення по конкурентоспроможності: співвідношення цін продукції конкурентів на основі співвідношення її конкурентоспроможності. Особливе місце в аналізі займає ціноутворення на унікальні види науково-технічної продукції, які орієнтовані на задовільнення нових потреб і не мають аналогів. Виходячи з пріоритету корисності, ціна унікального науково-технічного продукту формується з урахуванням (нижче) ціни байдужості - максимальної ціни, яку покупець згоден заплатити за запропонований науково-технічний продукт. Такий механізм визначення витрат і ціноутворення ефективний в умовах розвинутого ринку при інтенсифікації іноваційного процесу, високому рівні сприйняття економікою іновацій. Рівень розвитку ринкових відносин у національній економіці зумовлює збереження витратного принципу визначення вартості і ціни, низьку ефективність іноваційного процесу.

Ринок науково-технічної продукції - це спосіб організації іноваційного процесу на основі узгодження інтересів його учасників у відповідності з принципами ринкового господарства, що уособлює систему комерційних форм відносин з приводу розробки, створення і використання науково-технічної продукції. Формами його існування виступають ринок наукоємної продукції, ринок патентів, ліцензій, договорів про ноу-хау. Вони знаходяться в глибокому діалектичному зв'язку, дають загальну інтегральну його характеристику.

Центральна функція ринку науково-технічної продукції - це створення оптимальних умов для ефективної реалізації іновацій як вирішального фактору економічного зростання. Вона конкретизується в системі функцій:

1.Виконання функції суспільного регулятора функціонування і саморозвитку іноваційної системи. Ринок науково-технічної продукції - це система, яка призначена забезпечити стійкий зв'язок між виробництвом і споживанням науково-технічної продукції, формувати оптимальну структуру іноваційного процесу, умови для альтернативного вибору варіанту розміщення ресурсів.

2.Здійснення функції контролю, визначення суспільного

значення виготовленого продукту.

3.Прискорення іноваційного процесу.

4.Координація пошукової активності економічних суб'єктів, стимулювання їх до іноваційної діяльності.

5.Забезпечення координації потоків науково-технічної інформації.

При умові досягнення певного рівня оформлення та розвитку національного ринку науково-технічної продукції зможуть реалізуватися закладені в ньому можливості саморозвитку, впорядкування дій економічних суб'єктів. Необхідно враховувати, що ринок науково-технічної продукції характеризується:

- підвищеним ризиком у відносинах су'єктів через високу невизначеність результатів іноваційного процесу;
- більшими витратами його суб'єктів для забезпечення місця нового товару на ринку та його успішного руху;
- відсутністю прямих конкурентів на початку реалізації нового товару через монополію на об'єкти інтелектуальної власності;
- підвищеною залежністю динаміки попиту та пропозиції від стану середовища, який визначає рівень, характер мотивації до іновацій;
- незначною еластичністю ринку, де цінова політика виявляє обмежений вплив на обсяги збуту.

Ринок науково-технічної продукції має складну рухому структуру, аналіз якої дозволяє отримати інтегральну характеристику поточного стану ринку і виявити основні тенденції його динаміки. Структуризація може здійснюватися на основі таких критеріїв:

- за типологією нововведень як об'єктів купівлі-продажу;
- за функціональним призначенням науково-технічної продукції;
- за системою суб'єктів ринкових зв'язків;
- виходячи з теріторіальних кордонів;
- з точки зору відповідності нормам права;
- з урахуванням особливостей державного регулювання;
- з точки зору відносин власності, які знаходяться в основі ринкової організації іноваційної діяльності;
- за видами організаційно-економічних форм;
- за типом конкуренції тощо.

Ринок науково-технічної продукції виступає способом організації взаємодії науково-технічних можливостей і суспільних потреб. Характер, механізм цієї взаємодії характеризується сприйняттям економікою іновацій. Воно відображає ступінь здатності і бажання створити науково-технічну продукцію та використати її в практиці господарювання. Міра іноваційного

сприйняття характеризує життєздатність економіки, реалії та можливі перспективи для ефективного функціонування ринку науково-технічної продукції. Вона залежить від рівня розвитку ринкового середовища, характеру його реакції на нововведення, здатності формувати імпульси до іноваційної діяльності; зумовлює суть, структуру, особливості, принципи, форми ринку науково-технічної продукції, закономірності його становлення та розвитку.

Для країн з розвинутою системою ринкових відносин характерна висока міра іноваційної активності. Первинна причина - в здатності системи ефективно розв'язувати вихідні протиріччя іноваційного сприйняття. Це зумовлюється станом лінійності у взаємовідносинах державних та приватних інтересів (цілей) учасників іноваційного процесу, що можливо при певному рівні розвитку ринкового саморегулювання, коли державне втручання лише доповнює, а не підмінює ринкові механізми. Представлений у роботі аналіз якісних особливостей національного ринкового середовища свідчить про відсутність умов для відтворення високої іноваційної активності економіки, про несприяливі умови для становлення ринку науково-технічної продукції. Рівень розвитку ринкових відносин робить неможливим лінійну залежність у взаємовідносинах приватних і суспільних інтересів. В умовах відмови від адміністративного регулювання іноваційної діяльності і відсутності замінюючих їх дію внутрішніх стимулів до іновацій, викликаних ринковими механізмами самоорганізації, надання підприємствам свободи господарювання визначає розв'язання вихідного протиріччя іноваційного сприйняття економіки на користь тактичних цілей і на збиток орієнтацій на прогресивні соціально-економічні перетворення.

В роботі здійснюється систематизація показників іноваційного сприйняття, що характеризують динаміку попиту та пропозиції за різними крітеріями: за галузевою, інституціональною ознакою, за видами науково-технічної продукції, за рівнем її конкурентоспроможності, за джерелами фінансування тощо. Зокрема, про рівень конкурентоспроможності пропозиції науково-технічної продукції свідчить питома вага зразків, що мають своїм підгрунтям винаходи. За 1985-1994 рр. вона зменшилась з 46,8 % до 10,9 %, тобто у 4 рази. За той же час попит виробництва на таку науково-технічну продукцію упав у 18,5 разів. Близько 98,2% прийнятої до освоєння науково-технічної продукції серійно випускається в межах України, що свідчить про пріоритет внутрішнього споживання. Частка науково-технічної продукції, виготовленої за іноземними ліцензіями у 1994 р. складала лише 2,2 %.

Підвищення ролі іновацій як фактору економічного зростання, інтенсифікація дії закону переміщення витрат праці в галузь іноваційної діяльності зумовлює розвиток системи відносин

власності, розширення в неї підсистеми відносин інтелектуальної власності. Інтелектуальна власність стає тією основою, на яку накладається вся система інтересів і стимулів, що характеризують стан іноваційної активності. Вона є методологічною основою у вирішенні питання узгодження інтересів учасників відносин купівлі-продажу науково-технічної продукції і розподілу потенціалу ефективності, який вона вміщує. Інтелектуальна власність - це сукупність майнових відносин, відносин привласнення науково-технічної продукції і результатів її використання. Мета привласнення - монополізація прав на отримання всього корисного ефекту від іновації, насамперед від забезпечення ринку збуту і розширення обсягу продаж. За деякими джерелами зростання торгового обігу - це важлива перевага перших виробників науково-технічної продукції - може підвищити прибуток на 30-50 %.

Відношення привласнення є критерієм, який визначає належність до об'єкту промислової власності. Останній повинен володіти властивістю високої комерційної цінності, здатності змінювати суб'єктів свого виробничого використання. При перегляді діючої практики реалізації відносин інтелектуальної власності дискусійним є питання первинного привласнення прав на об'єкти промислової власності. Воно передбачає врахування характеру науково-технічної діяльності (можливості відокремлення результатів наукової праці від її носія - власне розробника), форми власності на матеріальні активи, джерел фінансування, належності права на використання і реальних можливостей використання.

Можливості багаторазового продажу прав розпорядження та користування потенціалу ефективності науково-технічного продукту, майнові відносини з його приводу будуються на основі запозичення окремих прав власності. Тому форми персоніфікації, закріплення і реалізації прав привласнення об'єктів інтелектуальної власності (патент та утворені від нього ліцензія, договір про ноу-хау, тощо) відрізняються обсягом привласнених виняткових прав. Вони відображають розподіл прав інтелектуальної власності між суб'єктами ринкових відносин, наприклад, між власником патенту і покупцем ліцензії.

Первинною ланкою в ланцюзі прогресивних ринкових трансформацій існуючого іноваційного механізму є система базисних відносин у рамках іноваційного циклу, проблема роздержавлення іноваційних структур. На відміну від західної моделі роздержавлення в іноваційній сфері в умовах розвинутої системи ринкових відносин з відпрацьованими, динамічними механізмами взаємодії держави та ринку, процеси роздержавлення на Україні відмічені національною специфікою, що проявляється в цілях, характері, масштабах, темпах, конкретних механізмах трансформації.

Помилково зводити роздержавлення в національній іноваційній системі до приватизації "за західним зразком" в умовах відсутності ряду необхідних передумов. Роздержавлення зорієнтовано на ліквідацію деформацій системи відносин власності незалежно від юридичної форми власності. Наявні відмінності в механізмах функціонування державної і приватної форм власності в іноваційній сфері виявляються в процесах комерціалізації. Ступінь і масштаби комерціалізації діючих іноваційних організацій визначають можливості, міру їхнього входження в ринкові відносини. Комерціалізація характерна для обох секторів іноваційної системи. Рівень комерціалізації визначає вибір форми власності, тобто реальні можливості приватизації. Він залежить від взаємодії факторів: специфіки іноваційної діяльності, економічних, політичних, соціальних. Приватна форма власності обирає ті іновації, на які існує прогноз відносно їх повної комерціалізації. Державна власність охоплює весь спектр іновацій в межах обраних національних пріоритетів.

Реформування іноваційного процесу в Україні передбачає з'ясування вихідних принципів ефективного функціонування відомих у світовій практиці організаційно-економічних моделей іноваційного процесу, урахування реальних можливостей і специфіки їх використання в національній практиці. Представлений автором аналіз сучасних організаційно-економічних форм виходить з трьох посилок:

- збереження великих постійних організаційних структур як головних суб'єктів іноваційного процесу при їх переході на нові принципи організаційної побудови;
- випереджаючий розвиток організаційно-економічних форм, побудованих на коопераційних зв'язках завдяки зміні характеру сучасного іноваційного процесу;
- інтенсифікація малого іноваційного бізнесу, його внеску в загальний економічний розвиток.

Конкретні перспективи і сучасний стан формування ринкових відносин в іноваційній сфері відображаються у динаміці конкурентоспроможності вітчизняної науково-технічної продукції як характеристики її комерційної корисності. Це з'ясована, конкретизована в об'єкті потреба споживачів. Тому загальний коридор конкурентоспроможності науково-технічної продукції визначається мірою її сприйняття економікою, взаємодією його факторів. Вона демонструє реальну роль іновацій як фактору економічного розвитку.

Як свідчить світовий досвід, об'єктивним результатом діалектики конкуренції і іноваційного процесу є формування нової якості конкуренції. Конкуренція інтенсифікує іноваційний процес, направляє його на потреби споживача. Її гострота визначає рівень

сили стимулу до іновацій, оскільки останній виникає як реакція на економічне примушення умов конкуренції. Нововведення стають головним фактором конкурентної боротьби. Виникає прямий діалектичний зв'язок між конкуренцією і іноваційною активностю.

Структура форм конкуренції створюється на різних підставах: з точку зору іноваційного процесу, в залежності від використаних методів, від гостроти конкуренції. Найбільш сприятливою для високого рівня іноваційної активності є ситуація олігополії.

Особливу загрозу для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної науково-технічної продукції на світових ринках представляє панування чистої монополії бюрократичного характеру. Відомча монополія відрізняється від економічної монополії, знаходиться в антагонізмі з конкуренцією, блокує розвиток ринкових відносин. Вона має інші джерела формування. В умовах одержавлення національної економіки, іноваційної сфери монополія управління зумовила створення виробничої монополії, визначаючи мотивацію учасників іноваційного процесу. Тобто особливість вітчизняного монополізму стає одним із головних факторів, що зумовлюють відсутність стану ринкового середовища, необхідного для забезпечення загального високого рівня конкурентоспроможності науково-технічної продукції. Врахування цих факторів при розробці конкурентної політики фірм визначає глибоку її специфічність, необхідність осмисленого використання позитивного західного досвіду, зокрема системи факторів конкурентоспроможності, вибору іноваційної стратегії тощо.

Функціонування організаційно-економічних форм, ринок науково-технічної продукції разом з економічною діяльністю держави створюють систему сучасного господарчого механізму іноваційної системи. Держава доповнює місію конкуренції, її діяльність, спрямована на зміцнення конкурентної основи функціонування іноваційної системи. Ефективність виконання державою своїх регулюючих функцій прямо пов'язана з пошуком його оптимального співвідношення з ринком, визначенням необхідної, з точки зору доцільності, "критичної міри" державного втручання у розвиток ринково орієнтованої іноваційної системи. Вона відображає ступінь, характер, масштаби дії держави. Методологія визначення оптимальної міри державного регулювання іноваційної діяльності базується на виділенні її вихідних принципів, врахуванні взаємодії факторів зростання ролі держави, дослідженні еволюції структури об'єктів регулювання.

Стан іноваційного середовища передбачає зв'язок ієрархії цілей науково-технічного і економічного розвитку, звертання до проблем причинно-наслідкових зв'язків при формуванні іноваційної політики - від потреби через інтерес як з'ясовану потребу і цілі до

іноваційної активності. Використання загальної схеми для аналізу України дозволяє визначити суть і місце іноваційної політики в економічній, її діалектичну взаємодію з промисловою політикою. Це формує загальну методологію розробки її цілей, структури, конкретного змісту, етапності виконання.

Вибрана приоритетна модель науково-технічного і економічного розвитку практично реалізується через конкретний набір регуляторів. Досягнення комплексності у вивченні тенденцій еволюції суті, форм, методів державного втручання в розвиток іноваційної системи на ринкових принципах можливо на основі перехресного розгляду кількох класифікацій напрямів державного регулювання:

1. По секторах ринку - державний і приватний ринок. Аналіз вихідних умов їх формування на Україні зумовлює вузьку платформу ринкової системи господарювання і визначає приоритет формування державного сектору ринку науково-технічної продукції. В реалізації його функцій особливо важливе місце займає фінансування іноваційної діяльності. Його конкретні національні пропорції в значній мірі залежать від системи факторів ринкового середовища, дотримання принципів високої якості фінансування.

2. По рівнях втручання - макрорівень і мікрорівень. В системі макрорегулювання особливе місце належить антимонопольній політиці. Вона зорієнтована на визначення допустимості господарчої практики з точки зору її дії на конкуренцію. При розробці основних напрямів національної конкурентної політики необхідно врахувати, що національна специфіка об'єкту антимонопольного регулювання (більш відомчий, чим економічний характер монополії) зумовлює етапність його здійснення, зміну характеру втручання - інтенсивності, жорсткості використання заходів, масштабів регулювання - в залежності від динаміки конкуренції та характеру монополізму.

У взаємовідносинах між державою та великими підприємствами головною залишається проблема забезпечення комерціалізації накопиченого державного науково-технічного фонду та його розширеного відтворення, формування розвинутої системи передачі наукової інформації, розробки діючих заходів, стимулюючих вкладання власних коштів підприємств в іновації.

3. По сферам регулювання: попит, пропозиція, середовище. Дослідження проблеми державного втручання у формування оптимального для іноваційної діяльності ринкового середовища, яке відтворює іноваційну активність з потенціалом, адекватним цілям іноваційної стратегії, опирається на з'ясування внутрішньої причини несприйняття економікою іновацій. Пошук напрямів державної політики витікає з діалектики загального і особливого в проблемі іноваційного сприйняття. Він передбачає інтегрування всіх

форм і методів регулювання іноваційного процесу.

У здійсненній в роботі систематизації регуляторів по вказаній схемі державне регулювання досліджується в різних аспектах, що дозволяє шляхом взаємних доповнень получити більш точну картину існуючих тенденцій. Запропонована систематизація може розглядатися як методологія розробки конкретних практичних рекомендацій по обгрунтуванню і вибору конкретного набору напрямів, форм, методів регулювання ринкової трансформації іноваційної системи.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені в наступних публікаціях:

1.Інтелектуальна власність: її суть, об'єкти, суб'єкти і структура //Питання політичної економії: Респ. міжвідомчий наук. збірник. -К.: Либідь,1992. - Вип. 219. -0,3 д.а.

2.Шляхи підвищення ефективності іноваційної діяльності підприємств //Тези республіканської науково-практичної конференції "Проблеми взуттєвої промисловості України". - Київ, 1996. -0,1 д.а.

3.Товарна форма науково-технічної продукції // Київ, 1996. - 0.4 д.а.: - Укр. -Деп. в ДНТБ України, 06.06.96. №1349 - Ук96.

4.Ринокнауково-технічної продукції //Київ, 1996. -0.4 д.а.: - Укр. -Деп. в ДНТБ України, 06.06.96. № 1348 -Ук96.

А Н Н О Т А Ц И Я

Корнилова И.Н. Становление рынка научно-технической продукции.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 - политическая экономия. Киевский университет имени Тараса Шевченка, 1996.

Защищается рукопись диссертации, в которой исследуется рынок научно-технической продукции, основы и условия его становления и развития. Раскрывается специфика товарной формы научно-технической продукции, анализируется восприимчивость экономики к нововведениям. Рассматривается государственное регулирование инновационной деятельности, его направления по секторам, уровням, сферам.

A N N O T A T I O N

Kornilova I.N. Forming of the market of scientific and technical production.

Thesis for scientific degree of Candidate of Economic Sciences in speciality 08.01.01 - political economy. Kyiv University, named after Taras Shevchenko, 1996.

The manuskript of dissertation, which is defending investigates the market of scientific and technical production, fundamentals and conditions of its forming and development. Specific of commodity form of scientific and technical production and the receptivity of economy to innovation is revelaed. The state regulation of innovation activity, its trends by sectors, levels, and spheres are investigated.

Ключові слова: іновація, науково-технічна продукція, ринок науково-технічної продукції, попит і пропозиція науково-технічної продукції, сприйняття економікою іновацій, інтелектуальна власність, комерціалізація, конкурентоспроможність, конкурентна стратегія, державне регулювання іноваційної діяльності.

Підписано до друку 24.07.96р.
Друк офсетний. Друк. арк. 1,5.
Тираж 100 екз. Папір офсетний,
зам. 254. Друк. АЗСУ.